ז [א]ולשכות היו תחת עזרת ישראל ופתוחות לעזרת הנשים ששם הלוים נותנים כנורות ונבלים ומצלתים וכל כלי שיר. [ב]עזרת ישראל היתה אורך מאה אמה ושלשים וחמש [ג]על רוחב אחת עשרה וכן עזרת כהנים היתה אורך ק' אמה ול"ה על רוחב י"א וראשי פספסין מבדיל[א] בין עזרת ישראל לעזרת הכהנים [ה]רבי אליעזר בן יעקב אומר [ד]מעלה היתה גבוהה אמה והדוכן נתון עליה ובה[ב] שלש מעלות של חצי חצי אמה נמצאת עזרת הכהנים גבוהה מעזרת ישראל שתי אמות ומחצה. [ה][ג]כל העזרה היתה אורך מאה ושמונים ושבע על רוחב מאה ושלשים וחמש. וי"ג[ו] השתחויות היו שם אבא יוסי בן חנן אומר כנגד י"ג שערים [ג] דרומיים סמוכין למערב שער העליון שער הדלק שער הבכורות שער המים ולמה נקרא שמו שער המים שבו מכניסין צלוחית של מים של ניסוך בחג [ז]רבי אליעזר בן יעקב אומר בו המים מפכים ועתידין להיות יוצאין מתחת מפתן הבית ולעומתן בצפון סמוכין למערב שער יכניה שער הקרבן שער הנשים שער השיר ולמה נקרא שמו שער יכניה שבו יצא יכניה בגלותו שבמזרח שער נקנור וב' פשפשים היו לו אחד מימינו ואחד משמאלו ושנים במערב לא היה להם שם:

הדרן עלך הר הבית

[ט]**המזבח** היה [י]שלשים ושתים על ל"ב [י]עלה אמה וכנס אמה זה היסוד נמצא שלשים על שלשים. עלה חמש וכנס אמה זה הסובב נמצא כ"ח על כ"ח. מקום הקרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ו על כ"ו. מקום הילוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ד על כ"ד מקום המערכה. א"ר יוסי מתחלה לא היה אלא כ"ח על כ"ח כונס ועולה במדה זו עד שנמצא מקום המערכה כ' על כ' [י]וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ארבע אמות מן הצפון[ל] וד' אמות מן המערב כמין גמא [מ]שנאמר [א]והאריאל י"ב ארך בשתים עשרה רוחב רבוע יכול שאינו אלא י"ב על י"ב כשהוא אומר [א]על ארבעת רבעיו מלמד שמן האמצע הוא מודד י"ב אמה לכל רוח. [ט][ח]וחוט של סיקרא חוגרו באמצע להבדיל בין הדמים העליונים לדמים התחתונים. [י]והיסוד היה מהלך על פני כל הצפון ועל פני כל המערב ואוכל בדרום אמה אחת ובמזרח אמה אחת:

ובקרן

רמב"ם

ז העזרה מוחלטת והוא שאמר עליה כאן כל העזרה וכו' הוא מתחלת עזרת ישראל ולמעלה[פ] עד עשתי עשר אמה אחורי ההיכל כמו שיתבאר בסוף מסכ' זו (פ"ה מ"א) ומקום זה הוא שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת והוא הנקרא מקדש מוחלט. וכבר ביארנו פעמים[י] שזה הוא ת"ק[ל] שאומר ששערי העזרה הן י"ג אבל חכמים אומרים שבע ונותנין טעם שלש עשרה השתחויות כנגד י"ג פרצות שהיו בסורג כמו שהקדמנו בפרק זה:

הדרן עלך הר הבית

לא זכר גובה המזבח כולו לפי שהוא מפורסם שלא נשתנה לא הוסיף ולא גרע אמרו (ברייתא דמלאכת המשכן פי"א) המזבח שעשה משה י' אמות ושעשה שלמה י' אמות ושעשו בני הגולה י' אמות [ס]והא כתיב ג' אמות קומתו משפת מערכה[ע] ולמעלה וכבר נתבאר שגבהו י' אמות ואמה יסוד וחמש סובב וג' מקום מערכה ואמה קרנותיו לפי שכל קרן הוא אמה על אמה על רום אמה ואני אצייר אותו ואכתוב מדותיו באמות כמו שאמרה משנה זו ואח"כ אשוב ואדקדק בשיעוריו ואזכור מה שנתבאר בהש"ס בגמרת מנחות (לז.) לפי שהקפידה על מדת המזבח בתורה גדולה מאד וכן על מקומו ונאמר בדברי הימים (א כב) כשיחד להם מקום המזבח שנאמר ויאמר דוד זה הוא בית ה' אלהים וזה מזבח לעולה לישראל ואמרו רבותינו ז"ל (זבחים סב.) אמר רבי אלעזר ראה מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו ואמרו (שם) ג' נביאים עלו עמהם מן הגולה אחד שהעיד להם על המזבח ואחד שהעיד להם על מקום המזבח ואחד שהעיד להם שמקריבין אע"פ שאין בית וענין מה שאמרו על המזבח שהוא העיד בדוקא[מ] על מדתו כמו שאבאר וראוי שתדע שהמזבח הבנוי לא היה נבוב כמו של מרע"ה אלא כולו מקשה כמו שאמרו מענין בניינו אמרו (זבחים דף נד.) כילד בונין את המזבח מביא מלבן ל"ב על ל"ב וגבהו אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות גדולות וקטנות ומביא סיד וזפת וקונייא וממחה ושופך וזהו יסוד ומביא מלבן ל' על ל' גבהו ה' אמות ומביא אבנים מפולמות וכו' וזהו סובב ומביא מלבן כ"ח על כ"ח וגובהו ג' אמה ומביא אבנים וכו' וזהו מקום המערכה ומביא מלבן אמה על אמה וגובהו אמה וזהו מקום הקרנות וכן לכל קרן ואע"פ שהדברים האלו מראים צורתו בנפש ואין צורך לציירו בחושים עם כל זה אני מציירו כמו שייעדתי להוסיף ביאור: וזו היא צורת המזבח (ח): ועתה אשוב לדקדק במדותיו כבר אמרנו שכל האמות הנזכרות במשנה היא אמה בינונית והיא בת ו' טפחים וכבר זכרנו בפי"א ממנחות (מ"ה) שאמות מזבח הזהב וקרן המזבח והסובב והיסוד היא באמה בת ה' טפחים ושאר אמות המזבח באמה בת ו' טפחים כך באה בקבלה וראיה לזה מיחזקאל (מג, יג) כשאמר ואלה מדות המזבח באמות[פ] שיהא למזבח שתי מדות באמות יכול יהא כולם באמה אחת בת ה' טפחים ת"ל באמות אמה אמה וטופח שתהא יתירה על חברתה טפח כאילו אמר שקצתו מודדין באמה קטנה וקצתו מודדין באמה וטפח. והעולה בידינו מן הש"ס בזה אחר עיון ארוך שגובה היסוד חמשה טפחים וכן כניסתו וגובה הסובב שלשים טפחים וכניסתו ה' ועל כניסת הסובב בלבד הוא שאמרנו שהסובב באמה בת ה' טפחים וגובה מקום המערכה י"ח טפחים וגובה כל קרן ה' טפחים אבל ריבוע הקרן הרי הוא ששה על ששה לפיכך יהא כל גובהו נ"ח טפחים מחציתו כ"ט ויהא חוט של סיקרא בו' טפחים נשארות[פ] מן הסובב וזה לאחר אמה ממנו שכן אמרה המשנה[ע] בעולת העוף שדינה שתעשה למעלה כמו שנתבאר בו' מזבחים (סד:) ואמרו (שם סה.) עלה לכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית ומולק את ראשה כו' ואם עשאן למטה מרגליו אפי' אמה אחת כשרה לפי שכבר נתבאר שהעומד על כניסת הסובב יהיה בין רגליו ובין חוט של סיקרא שמפסיק חצי גובה של מזבח אמה אחת. והואיל והענין במדות כמו שאמרנו הרי הוא מבואר כי מה שאמר **נמצא שלשים על שלשים** הרי שלשים וב' טפחים על שלשים וב' טפחים לפי שלא כנס אלא ה' טפחים כמו שבארנו וכן אמר **נמצא כ"ח על כ"ח** היינו כ"ח וד' טפחים על כ"ח וד' טפחים אלא שהוא לא מנה הטפחים לפי שהם פחות מאמה וכיון[פ] דלא הוי אמה לא חשיב ליה. וזה המאמר קיים וכבר הפלגנו בבאור מדות המזבח כפי מה שעלה בידינו מדברי המשנה והתלמוד ותוספתא והנה אנו מתחילין לגמור המאמר בו:

אחר

רבינו שמעיה

ז ולשכות היו תחת עזרת ישראל. מחילות תחתיה: ופתוחות לעזרת הנשים. בגובה אותן ט"ו מעלות שעוליה של זו גבוהין משיפוליה של זו: **עזרת ישראל.** היתה לפנים מחומתה מט"ו מעלות הללו (ומעלה) אורך קל"ה כנגד הרוחב של עזרת נשים אלא שלגבי עזרת ישראל קרי ליה אורך מתוך שרוחב שלה אינו אלא י"א אמה ומנהג המקרא בכל מקום מדה היתירה קרויה אורך והמועטת קרויה רוחב ואפי' הוא אורך לפי דבר אחר וכן עזרת הכהנים מישראל[ס] והלאה קל"ה באורך כלפי דריסת הישראל וי"א ברוחב כלפי המזבח: וראשי פספסין. גיזרין של עץ מונחין בארץ רוסם וסימן בין דריסת ישראל לדריסת כהנים ועוד רשאין היו ישראל להיות נמשכין אצל כותלי הדרום רחוק מן המזרח ותשמישן עד לאחורי בית הכפרת כשהם צפופים והכהנים מהלכין בכל מקום אלא שהללו י"א אמה תשמיש לעצמו[ע]: מעלה היה שם. בין י"א של ישראל לי"א של כהנים: ודוכן. הכהנים לברך את העם קבוע בה בתחלת עזרה שלהן וכן נאה ברכת כהנים בראש עזרתם ושל לוים בראש עזרתם וישראל ביני וביני. ובאותו דוכן עולות עוד שלש מעלות ששלחה של כל אחד חצי אמה שהן אמה וחצי מלבד מעלה הראשונה של אמה הרי שתי אמות ומחצה שגבהו הכהנים מישראל: כל העזרה כולה היתה אורך קפ"ז. מעזרת ישראל שעלתה וגבהה על עזרת הנשים ועד לאחורי הכפורת והרוחב שלה קל"ה כמו שמצינו שיעור זה לכל אחת ואחת מצפון לדרום ובפ' אחרון (מ"א) מונה החשבון של קפ"ז באורך ממזרח למערב: וי"ג השתחויות היו שם. בעזרה הגדולה והטעם פירש כנגד י"ג פירצות: ואבא יוסי חולק על חכמים ומפרשן כנגד י"ג שערים שהוא מעמיד בעזרה ומונה אותם והולך ומודים[ז] היו על נוי הבניין ומה הן י"ג שערים לדבריו שערים הדרומיים סמוכין למערבה היו וכך[פ] שם כולם ולא פירש טעם אלא בשער המים: מפכים[צ]. מפורש ביחזקאל: שער יכניה. לבדו נותן לו טעם: ושנים במערב. אחורי הכפרת ולא ידעתי מה הם משמשים:

הדרן עלך הר הבית

המזבח כו' עלה אמה וכנס אמה עלה ה' וכנס אמה. הכניסות שנה במשנה אבל עלה שלש זה מקום הקרנות שלא היה שם כניסה לא קתני[ק] ואותן ג' כתובות במקרא וג' אמות קומתו[ר] משפת סובב ולמעלה ושנויות הן בפ' איזהו מקומן (זבחים נד.): זהו סובב. וחוזר ומביא מלבן של כ"ח על כ"ח וגבהו אמה[ש] זהו מקום מערכה וחוזר ומביא מלבן אמה על אמה וגבהו אמה זהו קרן וכן לכל קרן וקרן (לשון הגמ' בזבחים נד.): הוסיפו עליו. כדי לקיים המדה שלמדם יחזקאל ברוח הקודש ומפני שלא היה בו (א) ספוק[ת]:

שהדמים

עין משפט נר מצוה

טו א מיי' פ"ו מהל' בית הבחירה הל' ו:
טז ב מיי' שם פ"ה הלכה יג:
יז ג מיי' שם הל' יב:
יח ד מיי' שם פ"ו הל"ג:
יט ה מיי' שם פ"ה הל"ד:
א ו מיי' פ"ב מהל' בית הבחירה הל' ה:
ב ז מיי' שם הל' ו ז ח:
ג ח מיי' שם הלכה ט:

פירוש הרא"ש

ז **ופתוחות לעזרת נשים.** כי העזרה היתה גבוהה מעזרת נשים ז' אמות וחצי של ט"ו מעלות: **אורך קל"ה אמה.** מן הצפון לדרום על רוחב י"א ממזרח למערב: **וכן עזרת כהנים.** עד המזבח ואין ישראל נכנס שם אלא לצורך: **וראשי פספסין.** כלונסאות: **מעלה היתה גבוהה אמה.** בעזרת כהנים: **והדוכן נתון עליה.** מקום המיוחד לשיר. כמו דוך פלן (ברכות מב: מג.[פ]): **ועוד ג' מעלות של חצי חצי אמה.** ועל אלו המעלות עומדים הלוים לשיר. כתיב ביחזקאל (מב יב) הַגֶּדֶרֶת הֲגִינָה, מתורגם דוכן ליואי. גדרת (כל בנין גדר אבנים שעליו נוגנים ומשוררים: **היתה אורך קפ"ז.** ממזרח למערב: **על רוחב קל"ה.** מצפון לדרום: **ושלש עשרה [השתחויות] היו שם.** בעזרה מקום מיוחד לכל השתחוואה והשתחוואה כנגד י"ג פרצות כדתנן לעיל (מ"ג), ואבא יוסי בן חנן פליג ואמר כנגד י"ג שערים תקנו ההשתחוואות ואצל כל שער ושער היו משתחווין: **שער הדלק.** שדרך שם היו מביאין עצים למערכה[ל]: **שער הבכורות.** הוא שער הקרבן דלעיל (פ"א מ"ד): **שבו המים מפכין היו**[ק] כפי הפך כדאיתא ביומא (עז:): **שער הקרבן.** זהו שער הקרבן שבצפון דלעיל (פ"א מ"ה): **שער הנשים.** שם נכנסות נשים לסמוך על קרבנן לרבי יוסי (עירובין צו: וש"נ) ולרבי יהודה לעמוד על קרבנן (עי' תענית כז. סוטה ח.): **שער השיר.** שם היו מכניסין כלי השיר כי היה סמוך לבית המטבחים כדאמרינן בסוף תמיד (לג:, פ"ז מ"ג) שעמדו על שולחן החלבים ותקעו: **שבו יצא יכניה.** כשהגלהו נבוכדנצר נכנס להשתחוות וליטול רשות ויצא דרך אותו שער. ובית הניצוץ ובית המוקד היו מאלו השערים (לעיל פ"א מ"ה) אלא שנקראו להם גם אלו השמות: **ושני פשפשין היו לו.** אע"פ שגם לשער המוקד היה פשפש, אותו היה קטן ועומד אצל השער הגדול, אבל אלו היו קצת גדולים ורחוקים קצת מן השער לכך היו ממנין י"ג שערים:

הדרן עלך הר הבית

המזבח היה שלשים ושתים על ל"ב. מדרום לצפון וממערב למזרח אבל מצפון לדרום כל פני המזרח וממזרח למערב כל פני הדרום לא היה ארכו אלא ל"א כי לא היה יסוד במזרח ובדרום (עי' זבחים נד. "הכא במאי עסקינן מן הצד"): **עלה.** המזבח בגובה אמה: **כנס אמה.** א' במערב ובצפון ונשארו ל' על ל'. ומפרש בפרק קדשי קדשים (זבחים נד.) דמתחילה הביא מלבן של ל"ב על ל"ב בגובה אמה ומילא אותו אבנים וסיד וקוניא וממחה ושופך, ואח"כ מביא מלבן של ל' על ל' בגובה ה', והיינו דתנן עלה ה' וכנס **אמה** זהו סובב **נמצא** כ"ח על כ"ח, ואח"כ מביא מלבן שהוא כ"ח על כ"ח בגובה ג' אמות, ואח"כ מלבן שהוא אמה על אמה ברום אמה ונותנו בכל קרן וקרן, היינו דתנן והקרנות **אמה** מזה ואמה מזה **נמצא** כ"ו על כ"ו: **מקום הילוך רגלי הכהנים.** סביב המערכה שאם היתה המערכה נוגעת בקרנות לא היה יכול כהן להלך סביב המערכה להצית אליתא (עי' יומא כד:) ולהפך בצנורא את האברים שלא נתעכלו (עי' יומא יב. שבועות יז:): **נמצא כ"ד על כ"ד מקום המערכה.** ודריש ליה לקמן מקרא דכתיב ביחזקאל (מג טז) והאריאל שתים עשרה ארך (על) [ב]שתים עשרה [רוחב] רבוע יכול שאינו אלא י"ב על י"ב כשהוא אומר (על) [אל] ארבעת רבעיו הוה אומר מאמצעיתו הוא מודד: **אמר רבי יוסי מתחילה.** בבית ראשון לא היה כל המזבח אלא כ"ח על כ"ח וכשכנס אמה יסוד ואמה סובב ואמה קרנות ואמה מקום הלוך רגלי הכהנים נשאר מקום המערכה כ' על כ', והיינו דכתיב בדברי הימים (ב', ד א) ויעש (שלמה את) מזבח הנחשת עשרים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו, מקום מערכה קא חשיב. מזבח אבנים היה ועשאו תחת מזבח הנחושת שעשה משה (עי' זבחים ס.): **הוסיפו עליו ד' אמות מן הדרום כמין גמא.** [ק]כף יונית כזה ┐. ה"ג [ד' אמות מן הדרום] ולא כמו שכתוב בספרים ד' אמות מן הצפון (עי' להלן ד"ה והיסוד), דמפרש בפרק קדשי קדשים (זבחים סא:) משום שיתין הוסיפו שהיו מתחילה חוץ למזבח והכניסו אותן שיהיו תחת המזבח, והניסוך היה בקרן דרומית מערבית כדתנן במסכת תמיד (פ"ז מ"ג) מהיכן הוא מתחיל מקרן דרומית מזרחית מזרחית צפונית צפונית מערבית מערבית דרומית נתנו לו יין לנסך, ותנן נמי בפרק קדשי קדשים (זבחים סג.) חטאת העוף היתה נעשית על קרן דרומית מערבית כו' וג' דברים היתה משמשת מלמעלן ניסוך היין והמים [וכו']: **וחוט של סקרא.** צבע אדום: **חוגרו באמצע.** מקיף כל המזבח אמה אחת למטה מן הסובב: **להבדיל בין דמים העליונים.** חטאת בהמה ועולת העוף: **לדמים התחתונים.** שאר כל הזבחים וחטאת העוף, ודריש ליה מקרא בפרק איזהו מקומן (זבחים נג.) דכתיב (שמות כז ה) והיתה הרשת עד חצי המזבח התורה נתנה מחיצה להבדיל בין דמים התחתונים לדמים העליונים: **והיסוד.** היה מהלך כל אורך הצפון והמערב ונכנס בדרום אמה אחת ובמזרח אמה ושאר כל הדרום והמזרח לא היה לו יסוד, כזה, ומפרש טעמא בפרק איזהו מקומן (זבחים נג:) לפי שלא היתה בחלקו של בנימין דכתיב ביה (בראשית מט ז) בבקר יאכל עד ומתרגמינן באחסנתיה יתבני מקדשא, והיינו בבית שני אבל בבית ראשון שהיה המזבח קטן מן הדרום ד' אמות היה כל המזבח לצד הדרום בחלקו של בנימין והיה היסוד מהלך על פני הדרום אבל רוח מזרחית לא נשתנה כשהיה[פ] בחלקו של יהודה אף בבית ראשון. והא דממעטי' (זבחים נא. נג:) קרן דרומית מזרחית משום שלא היה לו יסוד היינו בבית שני, א"נ אף בבית ראשון לא חשיב קרן דרומית מזרחית קרן של יסוד כיון שלא היה לו יסוד אף במזרח כמו לשאר קרנות. ומה שנשתבשו הספרים לגרוס ד' אמות מן הצפון (עי' לעיל ד"ה הוסיפו), נ"ל דמשום קושיא זו שהוקשה להם מה שהיה יסוד בדרום בבית ראשון ולכך שמו התוספת בצפון כדי שלא ישתנה הדרום, ולא נתנו אל לבם המשניות המכחישות גרסתן[ל]:

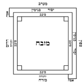

מסורת הש"ס עם הוספות

א) יומא טז., **ב)** יומא טז: מנחות לז:, **ג)** שקלים טז: [כל המשנה], משניות שקלים פ"ו מ"ג, **ד)** [יומא עז:], **ה)** זבחים נד. [מנחות לז:], **ו)** [סוכה מה.], **ז)** זבחים סא:, **ח)** זבחים נט:, **ט)** בכורות יז: זבחים נג. מנחות לז:, **י)** זבחים נד., **כ)** עיין סוכה מה. וברש"י ותוס' שם, **ל)** שמות כז א ועיין זבחים ס., **מ)** עיין זבחים סא:, **נ)** לעיל פ"א מ"א שקלים פ"ו מ"ג, **ס)** עיין זבחים ס רע"א, **ע)** עיין בהלכות בית הבחירה פ"ב ה"ח ובראב"ד שם, **פ)** כ"ה בפירוש הרא"ש כלים פ"ז מ"ב, **צ)** עי' תוס' זבחים סא: ד"ה ארבע, ובש"מ שם מתוס' מהר"פ, ועי' שו"ת רמ"ע מפאנו סי' ג.

הגהות הב"ח

(א) בפירוש ר"ש ד"ה הוסיפו וכו' שלא היה בו **באותו מקום מערכה ספק** הס"ד:

תורה אור השלם

א) וְהָאֲרִיאֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אֹרֶךְ בִּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה רֹחַב רָבוּעַ אֶל אַרְבַּעַת רְבָעָיו: [יחזקאל מג, טז]

הגהות וציונים

א] במשנה **מבדילין**, ובכת"י וראשי פספסין **היו מבדילין**: **ב]** וכן הלשון במשנה. ובגמ' יומא טז. איתא **ובו** שלש, וכן גרס בפי' הרע"ב, וכן הגיה כאן היעב"ץ. ועי' רש"ש: **ג]** במשנה י"ג שערים **שערים** דרומיים, ובכת"י י"ג שערים **הדרומיים** סמוכין: **ד]** צ"ל מן **הדרום** (ש"מ). וכ"ה לפנינו במשניות ובזבחים סא ע"ב, ועיין בפי' הרא"ש: **ה]** הכהנים **מעזרת** ישראל (באה"מ). וביעב"ץ הגיה **משל** ישראל: **ו]** **לעצמן** (באה"מ): **ז]** **ומורים** (באה"מ): **ח]** וכך **מנה** שם כולם (באה"מ): **ט]** צ"ל **מפכים** (גליון): **י]** וגבהו **ג' אמות** זהו (גליון): **כ]** דהיינו והיא ממשיכה עד אחורי ההיכל: **ל]** נדצ"ל שזה הוא **התנא** שאומר, ועי' בפיה"מ לשקלים פ"ו מ"ג: **מ]** העיד **בדיוק** על (שמכ"י): **נ]** באמות **אמה אמה וטופח, אמרו** (בי"ג [בבבא מציעא] **מתוספתא דכלים** (סוף פ"ו) שיהא (ש"מ): **ס]** צ"ל **הנשארים** (באה"מ): **ע]** צ"ל **הברייתא** (שמכ"י): **פ]** מאמה **אמרו** (מנחות צט:) **כיון** דלא (שמכ"י): **צ]** ע"ע בפירוש הרא"ש לשקלים פ"ו מ"ג. ועי"ש בביאורו על שער העליון דלעיל, ועל השערים בסמוך: **ק]** נראה כוונתו כפירוש הגר"א כאן שהמים "היו" מפכין בו כבר בזמן בית שני. וע"ע בתפארת ישראל: **ר]** צ"ל **גימ"ל** יונית **שהיא כמין כף פתוחה מאותיות מנצפ"ך** כזה (גליון). וכ"ה ברש"י זבחים סא: ד"ה גמא. ובכת"י הציור הוא כזה ┐: **ש]** בכת"י איתא לא נשתנה "כי הוא" בחלקו. ונדצ"ל **כי היה** בחלקו: